

Інтериснування культур і концепція поліетносфери
(до проблеми співвідношення понять)

Шейко В. М.

*Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.
Випуск 2. – Харків: Майдан, 1999. – С. 160-173.*

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4–87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

- © Східний інститут українознавства імені Ковальських
- © Автор статті
- © Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва
- © Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

ІНТЕРІСНУВАННЯ КУЛЬТУР І КОНЦЕПЦІЯ ПОЛІЕТНОСФЕРИ (ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ)

Культура — могутній фактор людської діяльності: вона присутня у всьому, що ми бачимо і відчуваємо й усе, що ми бачимо, сприймається через наші чекання і схильності. В основі їх лежить наша культура: крізь призму її ми бачимо світ. Величезна більшість людей користується цією призмою, навіть не підозрюючи про її існування. Те, що люди роблять, безпосередньо залежить від того, у що вони вірять, а їхні переконання, у свою чергу, залежать від культурно забарвленого бачення себе і навколишнього світу.

Незважаючи на те, що існуючі нині живі культури піддаються потужному тиску, що прагне їх нівелювати й уніфікувати, вони відрізняються між собою цінностями, поглядами й уявленнями про людину і космос. Розмаїтість культур заслуговує на те, щоб познайомитися з нею поближче, тому що вона формує настанови і поведінку людей, що належать до кожної окремої культури. Більше того: впливаючи на всі інші культури, кожна культура формує також взаємини у всьому полікультурному світі.

У процесі історичного розвитку виникали і створювали своє бачення світу великі культури людства. На зорі історії світ виглядав атавістичним: душі мали не тільки люди, але і тварини, і рослини — усе в природі було живим. Криниця у саванні вселяла побожний страх перед духами і силами природи, а також перед душами мертвих; олень, що опинився посеред людського поселення, ототожнювався з духом предка, що прийшов відвідати рідних; грім вважався знаком, який подавала Праматір або всемогутній Батько. На протязі всієї писемної історії традиційні культури були насичені оповіданнями про чуттєве сприйняття незримих істот, що розташовувалися в символічній ієрархії.

Класичні культури Стародавньої Греції змінили погляд на світ, заснований на міфі, концепціями, заснованими на міркуваннях, хоча

останні рідко піддавалися перевірці за допомогою експериментів і спостережень. З біблійних часів на Заході і протягом декількох тисячоліть на Сході в поглядах людей домінували настанови й образи релігії (або інших прийнятих систем вірувань). Цей вплив значно послабшав у XVI і XVII ст., коли в Європі виникла експериментальна наука. За останні три сторіччя науково-технологічна культура стала домінувати над міфологічними і релігійними поглядами Середньовіччя, хоча і не повністю витиснула їх.

У XX в. науково-технологічна культура Заходу поширилася по всій земній кулі. Інші культури тепер стоять перед дилемою: розкритися перед західною культурою або замкнутися і продовжувати йти традиційними шляхами, зберігаючи звичний спосіб життя, заняття і культу.

Палітра сучасних культур. Західна культура індивідуалістична і персонорентрована. Вона вважає священними особистісні цінності, свободу і прагнення до щастя. Природа і всі інші істоти призначені, головним чином, для блага людини. До того ж, західна культура прагматична: вона відкидає значну частину з того, що не можна бачити або схопити, — тобто те, що не може бути «пред'явлене» руці або оку. Винятком є іудео-християнська система вірувань з її трансцендентним Богом, сонмом святих і інших потойбічних істот і вірою в безсмертну душу. Що стосується духів, так само як інших безтілесних і невидимих сутностей, перед якими побожно тремтять традиційні культури, то прихильник західної культури з науковим складом розуму їх просто відмітає як забобони, хоча широкі маси населення нерідко дотримуються протилежних поглядів (наприклад, за даними повідомлення, опублікованого в грудні 1995 р. у журналі «Life», 69% американців вірять в існування ангелів).

У останні роки, незважаючи на «кока-колонізацію» і «макдональдизм», цінності і поняття західної культури почали натрапляти на опір. У Південній Америці виник новий різновид культурного націоналізму. Латиноамериканців обурює їхня залежність від північної Америки, вони виражають невдоволення своєю роллю одержувачів, а не творців культурних течій, що формують сучасний світ. Домінування іноземної культури переживає агонію й в умонастроях освічених арабів, що

сприймають західну традицію як елемент гегемонії Заходу над їхніми країнами. Араби усвідомлюють себе пасивною стороною інтеркультурного діалогу, що пов'язує їх майже винятково з Західною Європою і Північною Америкою¹.

Індія й країни Південної Азії, хоча і продовжують контакти з британською культурою, асимілюючи чимало з її особливостей, активно відстоюють свою власну культурну спадщину. У Росії накопичений великий історичний досвід амбівалентного ставлення до західної культури; воно зберігається і понині. Його головні особливості — замилювання досягненнями Заходу як в області технології, так і в сфері високої культури, але одночасно — побоювання, що ці досягнення можуть придушити культурну російську спадщину і тим самим позбавити російський народ його самобутності.

Замилювання впереміж з побоюванням властиве також молодим африканським націям Суб-Сахари, які, будучи активними споживачами індустріальної культури, водночас прикладають великі зусилля для захисту своєї культурної спадщини. Африканські інтелектуали зайняті пошуками коренів своєї расової самобутності, а їхні лідери намагаються зміцнити національну самосвідомість своїх народів.

Контрасти з західними особливостями бачення світу і себе цілком реальні, хоча і не завжди усвідомлюються. Наприклад, латиноамериканці мають більш розвинену духовність, ніж жителі США і Канади. Це має свої історичні корені: трансцендентальні елементи латинської культури сягають XV ст. Для всієї Південної Америки католицька схоластика європейського середньовіччя означала щось більше, ніж монастирську філософію: схоластика відіграла роль когнитивної системи, внутрішньо властивої державі і суспільству, і впливала на всі аспекти життя. Латиноамериканців учили, що щастя дарується згори як милість Бога, що, у свою чергу, є винятковою прерогативою католицької церкви. Не випадково, що покірність авторитету церкви, так само як вірноподданність королю і смиренність перед Богом, стали аксіомою в повсякденній моралі. Навіть коли колоніальна епоха підійшла до свого кінця, акомодация між схоластичною спадщиною і сучасною науковою думкою не відбулася. Англосаксонський прагматизм, зас-

нований на застосуванні понять і методів природничих наук до матеріальної сфери життя, не зміг утвердитися в Латинській Америці.

Трансценденталізм — хоча й у різноманітних формах — є відмітною рисою індуїстської і буддійської культур на індійському субконтиненті; у мусульманській культурі до цього примішуються монотеїзм і містицизм. Корінним культурам Чорної Африки завжди були властиві спиритуалізм і анімізм; ці елементи не були витравлені ні фанатизмом християнських місіонерів, ні маркетинговою пропагандою транснаціональних корпорацій.

Східне мислення зберігає багато рис своїх традиційних вірувань. Широкий спектр культур, що вийшли з Китаю протягом останнього тисячоліття, сформувався під впливом натуралізму Лао-цзе, соціальної дисципліни Конфуція і невсипущої турботи Будди про особисте вдосконалення. У ХХ ст. ці культурні джерела розділилися на численні течії, породивши ортодоксальну культуру маоїстського янана, прагматичну культуру гонконгського конг-дао, а також суміш натуралізму, конфуціанства і буддизму, характерну для культури сучасної Японії. Оскільки конг-даосистське і японське відгалуження китайської культурної традиції зберегли пристрасть до усього конкретного і практичного, не випадково, що суспільства, у яких ці традиції дістали поширення, не відчують ніяких труднощів у сприйнятті і навіть удосконаленні західної технології. Названі нами культури «модернізувалися», але не піддалися вестернізації. Їхній власний різновид модернізму зберігає культурну специфіку — саме з цієї причини східні трудові навички і групові інтереси не можуть бути легко і просто пересажені до Європи й Америки.

Єдність у різноманітності. Яким чином ці, настільки різноманітні, кожна зі своєю індивідуальною етносферою, культури можуть співіснувати на нашій невеликій планеті, де усе взаємопов'язано, — велика загадка. Ясно, що кожній культурі потрібно самостійно розвиватися, шануючи свої корені і традиції, але в той же час еволюціонуючи до цінностей і поглядів, що дозволяють її прихильникам жити в гармонії з іншими культурами і природою. Така основна вимога. Конфлікт між культурами є для світу в глобальному вимірі більш серйозною загрозою, ніж збройна сутичка між будь-якими націями-державами.

Якщо не відбудеться позитивних зрушень, суспільства, що входять до західної культурної сфери, опиняться на грані катастрофи, що назріває у взаєминах з ісламською, православною, китайськими, латиноамериканською й іншими культурами, які дотримуються відмінних від західно-християнських цінностей і поглядів². Переконливим прикладом, що підтверджує реалістичність такого сценарію, може служити балканська «гаряча точка». Коли в XV в. Оттоманська імперія вдерлась у Боснію, до двох культур, що виникли на Балканах після поділу Римської імперії за Костянтина — римсько-католицької і грецько-православної — додалася третя, тобто іслам. З тих пір між цими трьома культурами час від часу відбуваються сутички. Слідом за розвалом Югославії, об'єднаної Тіто під прапорами комунізму, взаємна нетерпимість цих трьох культур призвела до кривавої трагедії, що розігралася у 90-х рр.

Але сценарій «Захід і весь інший світ» — лише потенційна можливість. У представників різних світових культур є багато спільних інтересів і у ставленні до навколишнього середовища, і з багатьох інших проблем. Для них життєво важливо, щоб розходження в культурних цінностях і цілях не заступили непроникною завісою ті сфери, де їхні інтереси збігаються.

Для позитивного розвитку світових культур є істотним більш ефективне і відповідальне використання сформованих нині інформаційних і комунікаційних систем. Останні можуть зв'язати між собою людей у рамках даної культури, так само як і людей, що належать до різних культур. Більш тісні зв'язки дозволять послабити ворожість, знизити потенціал для конфлікту, зміцнити порозуміння. Взаємні зв'язки допоможуть людям різноманітних культур виявити загальні інтереси і прокласти шлях до обоюдної гармонізації їхніх цілей.

Проте на шляху вільного потоку інформації в рамках усієї земної кулі стоять перешкоди, які важко подолати. Журналістам, що публікують повідомлення і статті на теми, небажані для місцевої влади, загрожують, створюють усілякі перешкоди в роботі, їх заарештовують, б'ють, викрадають і навіть убивають. Пресу і засоби зв'язку забороняють або знищують. Міжнародна мережа свободи слова й обміну думок (IFEX) одержує щорічно від журналістів більше 1500

скарг і випускає близько 1000 тривожних повідомлень; вона одержує також біля 500 скарг на насильницькі дії стосовно корпунктів, включаючи захоплення помешкань, підпали і вибухи бомб, тимчасове припинення видань, заборони, цензуру, фінансовий тиск і свавілля з боку правоохоронних органів. Варто мати на увазі, що ці скарги — лише верхівка айсберга, про значно більшу частину переслідувань журналісти не повідомляють, побоюючись відповідних репресивних дій з боку місцевої влади.

Преса, яку місцеві власті невідступно тримають на прицілі, не може бути надбанням народу. В усіх країнах світу, що розвиваються, прості люди, особливо жінки, не мають доступу до засобів масової інформації. Африканські і латиноамериканські жінки працюють у полі, удома доглядають дітей, і їхньою думкою ніхто не цікавиться. За таких обставин колосальний потенціал сучасних глобальних комунікаційних мереж залишається невикористаним.

Доступ простих людей до засобів масової інформації і свобода слова, що дозволяє журналістам повідомляти про долі, турботи, надії і тривоги простих трудівників, мають вирішальне значення для встановлення кращого порозуміння між народами і культурами. Виявити й ефективно охопити єдність у різноманітті культур можливо лише тоді, коли народи будуть краще знати один про одного, створювати те, що їх об'єднує, і виявляти шляхи до співробітництва для досягнення загальних цілей. Народам і культурам необхідно вийти за рамки стадії однієї лише толерантності, якщо така існує, і піднятися до стадії активного і добродійного взаємного співробітництва. Щоб такий перехід відбувся, потрібне розуміння, породжене з контактів і досягнуте за допомогою комунікації.

Подібне співробітництво могло б підняти сучасний світ із стадії співіснування на новий, більш високий рівень розвитку, що характеризується взаєминами співчуття. У свою чергу, це могло б прокласти шлях до глобального інтеріснування³ і формуванню нової поліетносфери.

Інтеріснування передбачає активні взаємини замість пасивних, суто толерантних. Інтеріснування закликає не просто жити пліч-о-пліч, а активно співробітничати. Усередині соці-

альних груп інтересування мало місце завжди; навіть у традиційних товариствах життя взаємозалежне і будується на досягненні загальних цілей. Проте, взаємини між різноманітними групами рідко ґрунтувалися на визнанні загальних інтересів. На зорі культур інші племена не мали значення для життя групи, а коли так, група була в більшості випадків байдужа до інших співтовариств або, якщо ті являли загрозу, ставилася до чужинців вороже. І лише з появою хліборобства і скотарства, коли люди перейшли до осілого способу життя, сусідні племена почали об'єднуватися, створюючи міста і села. Пізніше ці поселення стали інтегруватися в більш широкі соціальні і політичні системи. Деякі з таких систем (наприклад, Вавілон і Єгипет, а також класичні імперії Індії, Персії і Китаю) проіснували тисячоліття.

Згодом міста-держави, царства, князівства і т. ін. стали практикувати деякі форми інтересування в межах цілих регіонів або континентів. Але інтересування ніколи не охоплювало всю земну кулю. Навіть Рах Романа, що об'єднав у свій час народи усіх відомих тоді континентів, спирався в більшій мірі на могутність Рима, ніж на загальні інтереси багатьох народів.

У сучасному світі регіональна, економічна, соціальна і, у кінцевому рахунку, політична інтеграція діють як рушійна сила, що підштовхує суверенні нації-держави до більш широких форм інтересування. Прикладом може служити Європа. У таких різноманітних сферах, як економіка, фінанси, захист навколишнього середовища, розвиток технології і національної оборони, держави-члени Європейського Союзу неухильно, хоча і не без вагань, просуваються до ери інтересування.

На порозі нового тисячоліття прийшов час додати інтересуванню в регіональному масштабі, що ми маємо сьогодні, новий, глобальний вимір. Інтересування охопило всю планету: кожна держава-нація і кожне регіональне співтовариство відчуло залежність від інших держав і співтовариств як у плані свого економічного й екологічного добробуту, так і територіальної безпеки. В усіх зазначених сферах існує повна гармонія інтересів. Отже, взаємини між окремими націями, так само як і між групами, інтегрованими в регіональному масштабі, повинні бути перейняті логікою взаємної участі, а не логікою пасивної й індіферентної толерантності.

Логіка інтересування — це **ви і я, вони і ми**. Вона приходить на зміну логіці егоїзму і винятковості, що визнає тільки «я або ви», «ми або вони». Логіка участі має «включаючий», а не винятковий характер; гру з нульовою сумою («Я виграю, ви програєте») між суперниками вона заміняє грою з позитивною сумою («Я виграю, ви виграєте») партнерів. Поки кожний з гравців бачить свій інтерес у програвші іншого, перемога одного буде означати програш іншого (сума вигравшів одного і програвшів іншого буде дорівнювати нулю). Але коли гравці відчують себе партнерами, що переслідують більш високі цілі, вони усвідомлять, що їхні інтереси збігаються. Вони почнуть грати в гру, у якій сума вигравшів і програвшів є позитивною: виграш одного стане виграшем іншого.

Ігри з позитивною сумою існують навіть у таких традиційно консервативних областях, як банківська справа. Мікро-кредити — позички, що досягають іноді усього лише п'яти доларів, — уже допомогли 8 млн. сімей у різних країнах світу. Очікується, що до 2005 р. позичками зможуть скористатися до 100 млн. сімей. Піонерами створення мікро-кредитів стали такі організації, як Гремін Банк у Бангладеш і Асоціація жінок, що відкрили власну справу в Індії. З 1996 р. Гремін Банк видає позичку терміном на один рік у розмірі 120 доларів, щоб люди могли відкрити власну справу: придбати корову або купити швейну машинку. На сьогодні 99% виданих позичок повернені завдяки простій, але ефективній постановці справи. Створюється група однотипних позичальників, що вивчає план повернення позичок і приймає на себе відповідальність за їхнє ефективне використання. Група сама вибирає своїх членів, вивчає і схвалює їхні проекти і навіть може допомогати у погашенні позички. Така група на практиці реалізує гру з позитивною сумою — інтересування⁴.

Чисельні ігри з позитивною сумою зустрічаються в міжнародній сфері: головні з них — мир і безпека, планування сім'ї, економічний розвиток і здорове навколишнє середовище. Грати в такі ігри означає знищити ядерну, біологічну, хімічну зброю, а також найбільш смертоносні види звичайного озброєння і створити спільну систему підтримки миру на земній кулі, зменшити народжуваність у регіонах із надмірним населенням, розділити корисні ремесла, технології і капітал із бідні-

шими або менш розвиненими партнерами, спрямувати інвестиції в такі області, як *освіта, зв'язок і розвиток людських ресурсів*, а також на будівництво економічної і соціальної інфраструктур, зберігати баланси і пороги, що мають життєво важливе значення для цілісності природи.

З властивою для інтеріснування логікою активної участі, воно створює основу для сприйняття і використання додаткових аспектів, що взаємозберігають розмаїття культурних сприйнятів. Різноманітні культури можуть співробітничати на взаємовигідних основах, підтримуючи і розвиваючи в цілому той полікультурний світ, частиною якого є кожна з культур.

Працювати на благо системи, частиною якої всі ми є, — у наших загальних інтересах. Це відображено в терміні «інтеріснування». «Inter» латинською мовою означає «між», «серед», а «esse» означає «існувати», «бути». Складаючи латинські слова разом, одержуємо «interesse» — корінь сучасного слова «інтерес». Це дозволяє нам знову звернутися до джерел і переконатися, що логіка інтеріснування визначає найглибші і найважливіші наші інтереси в культурно диверсифікованому, але соціально, економічно й екологічно взаємозалежному світі.

У наш час нетерпимість веде до самогубства, але однієї лише толерантності недостатньо. *Зрушення від співіснування великих держав до культурного інтеріснування — одне із найбільш насущних вимог сучасності.*

Концепція поліетносфери. Інтеріснування передбачає континуум культур, а основною одиницею виміру культури в історії, як відомо, виступає етнос. Він може бути малим або великим, як китайці, росіяни, бенгальці, араби. Елементом структури етносу виступає субетнос, на якому спочатку може базуватися процес утворення етносу. Окремі етноси не живуть ізольовано один від одного, вони створюють немовби етнічну галактику. Етнос не є вигаданою категорією, ні тим більше філософським узагальненням тих або інших рис людей. Він, етнос, даний нам у відчуттях безпосередньо, як світло, тепло, електричний розряд і ми будемо вивчати поліетносферу, як одне з явищ природи, біосфери, а не як гуманітарну концепцію. Етноси не існують ізольовано,

виняток складають реліктові племена, але і там проблема поза етнічним існуванням окремих осіб не виникає. Їх там просто не буває, тому що вигнанець, позбавлений етносу — батьківщини, підтримки колективу, приречений у суворих умовах на загибель.

Проте етноси, що безпосередньо вивчаються етнографами — лише «хвости» тривалих фаз розвитку, причиною яких є вибух пасіонарності, результат нерівномірного поширення по землі енергії живої речовини біосфери. «Вибух» на поверхні земної кулі — своєрідна мутація, що створює умови розвитку вільної енергії, спроможної здійснювати роботу, і ця вибухова енергія біосфери виявляється в етносах і живій навколишній природі, діючи в напрямку, протилежному ентропії. Інакше кажучи, процес етногенезу заповнює собою згасання енергетичного заряду або удару біосферного запасу на Землі й у космосі, перетворюючи інерцію спаду на свою протилежність — на життя і боротьбу людей.

Потім відбувається поширення ареалу дії етносу, що проявив себе, початок відліку віку етносу — формоутворення, кристалізація, спрощення структури, стабілізація соціогенеза, потім один-два сторіччя «кровопускань» — перегини, шок, і далі вихід до інерційної фази і прихід до гармонічної рівноваги, гомеостазу, до «чекання» нового витка вібрації біосфери. І наприкінці шляху етнос перетворюється в ізолят, у певний етнічний колектив, що ледве животіє, над чим звичайно проливають сльози журналісти і політики, не підозрюючи, що ці люди пережили усе, вони «діди», а не «немовлята», яких треба вчити й вчити премудростям цивілізації. Або ж ізолят перетворюється на щось соціально непривабливе — у бомжів, в ізгоїв (наприклад, дітей, зачатих у Римі в лупанаріях, вважали нижчим навіть від рабів), на бурлак, поетично описаних М. Горьким, тощо.

Видатні вчені, уважні до фактів історії, завдяки своїм методикам обчислили початковий злет етносу, точніше, історичний період формування «свіжого» народу і його політичної системи, у 300 років, потім чергування піднесень і спадів — теж у 300 років, потім ослаблення життєдіяльності, що веде до стабілізації і достатку, до того, що А. Тойнбі назвав *breakdown* (брекдаун у біологів). Нарешті, спад остаточної волі і повільне сповзання «до прірви життя». Так відбувалося з усіма народами.

Відповідно до Гумільова, нові етноси виникають не в монотонних ландшафтах — наприклад, степ, рівний до горизонту простір, суха рівнина, не сприяла генезису жодного народу, так само, як і зона тайги. Етноси виникають на межах ландшафтних регіонів, у зоні етнічних контактів, де неминуха інтенсивна метисизація, що, утім, не є причиною етногенезів, але додає антропологічний матеріал у саму форму контакту й еволюції етносу. Початковому моменту етногенезу сприяє сполучення різних культурних рівнів, типів господарства, несхожих традицій. Загальним для історії є принцип різноманітності, що стає синхронним відтворенням мозаїчності землі, її поліетносфери.

Гумільов пропонує уявити в якості явища планетарного масштабу, що спостерігається, саме етносферу — особливу оболонку геосфери, земної поверхні, що включає рослинний, тваринний світи, геологічні й інші процеси, клімат, води і все інше, що супроводжує життя. Так ми приходимо до концепції поліетносфери і висновку, що *поліетносферу доцільно розглядати як одну з оболонок Землі, але з урахуванням множини розходжень при взаємодії етносів, кожного зі своєю етносферою, із природним середовищем. Міжетнічні й історичні колізії відбуваються завдяки участі природного, у тому числі й мутаційного, фону. Отже, поліетносферу можна зрозуміти як серію процесів виникнення етносів у тих або інших регіонах: етногенез, розширення первинних субстратів, перетворення їх у частину етнічної історії людства і дисоціації етносів, тобто розпадиння етнічних колективів, що не пов'язано з загибеллю осіб, котрі входили в колишній етнос, а є рекомбінацією, перетасуванням популяцій людей — інкорпорацією їх у новий етнос.* Як приклад, можна вказати на іспанців-колоністів у Південній Америці, що ввійшли в нові етноси.

Таке згасання етносів у поліетносфері протікає дуже повільно, оскільки набрана енергія, а також створена працею людей матеріальна і соціальна база розвитку, політичні структури, досвід управління та інші атрибути громадської організації етногенезу протистоять тенденції до спаду. За словами Гумільова: *«Оскільки протягом свого життя етнос завжди функціонує в рамках якоїсь суперетнічної системи (римський, мусульманський, китайський суперетноси), відбу-*

вається «енергетичний» обмін з елементами суперсистеми. Це обумовлює коливання імпульсу прямування в деяких межах навколо математичної кривої розвитку, взятої як ідеальний випадок розвитку. Але етнос — не хаос і не безглузда суперечність своїх елементів; загальним для усіх випадків множин є властивість елементів мати усі види активності, що призводять до утворення статичних або динамічних структур. Таким чином, етнічна цілісність є динамічним існуванням системи корпускулярного типу, де початковий імпульс — заряд енергії і пасіонарності, що втілює її в людях, поступово витрачається, а ентропія (згасання поштовху) безупинно збільшується. Тому жива речовина за законом ентропії або етнічної системи, що в даному випадку стає реалізацією цього закону, повинні постійно видаляти накопичену ентропію, обмінюючись із навколишнім середовищем енергією. Цей обмін регулюється керуючими системами, що використовують запаси інформації, які передаються в спадщину. Роль керуючих систем в етногенезі відіграє традиція, що взаємодіє із суспільною і природною матерією. І тоді чітко визначається, що може розтрачувати запас енергії рівно за такий довгий час, на котрий опір зовнішнього середовища і «поганого» або «гарного» суспільного устрою прирікає його на згасання. Звідси випливає, що функціонування зовнішньої системи зв'язків етносу може призвести як до прискорення розвитку, так і до спаду і навіть загибелі, якщо розмір обміну перевищує деяке критичне значення, різне, у принципі, для різних моментів життя етносу»⁵. Л. Гумільов розробив проблему варіантів етнічних контактів, що виникають на територіях, заселених різними етносами. Він виділяє чотири варіанти: співіснування, асиміляцію, метисизацію і злиття — коли при контакті забуваються традиції обох первинних компонентів і поруч із двома попередніми, або сусідніми, або замість них виникає третій, новий етнос. Це, по суті, головний варіант етногенезу, так, у всякому разі, виник, наприклад, великоросійський етнос або північноамериканський. Але, звичайно, такий варіант етногенезу в історії спостерігається не так часто.

За ступенем співучасті етносів у контактних утвореннях Гумільов розрізняє декілька можливих варіантів. Один із них — варіант «ксенії», коли спостерігається, що два різноманітних за динамікою етноси з'єднані в одному соціальному організмі, наприклад, фламандці і валони в Бельгії. І варіант «химери», коли один етнос на рівні спаду, надламу іншого етносу привласнює собі нішу ослабленого етносу і починає функціонувати в ній у межах дисонансу, тобто руйнації навколишнього середовища, рідного для надламаного етносу. Варіанти другого рівня хворобливі і для етногенезу, і для вчених, що, досліджуючи проблему контактів завжди схиляються до якогось одного з етносів, Гумільов розглянув на матеріалі Старого і Нового Світу⁵⁻¹³.

Отже, ми маємо необхідний інструментарій для подальшого вивчення континуума культур у поліетносферній оболонці земної кулі.

Література:

1. *Laszlo E. Evolution: the General Theory.* — Cresskill, N.Y.: Hampton Press, 1996. — 482 p.
2. *Laszlo E. The Choice: Evolution or Extinction:* Hampton Press, 1997. — 396 p.
3. *Там же.*
4. *Там же.*
5. *Гумилев Л. Н., Иванов К. П. Этносфера и космос // Космическая антропоэкология: Техника и методы исследования: Материалы второго Всесоюзного Совещания по космической антропоэкологии.* — М., 1988. — С. 211—220.
6. *Гумилев Л. Н. Этнос: мифы и реальность // Дружба народов.* — 1988. — № 10. — С. 218—231.
7. *Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли.* — 2 изд. испр. и доп. — Л.: Изд-во ЛГУ. 1989. — 496 с.
8. *Гумилев Л. Н. Мифы и реальность этносферы // Дружба народов* — 1989 — № 11. — С. 195—199.

9. Гумилев Л. Н. Этнос, история, культура // Декоративное искусство — 1989. — N 4. — С. 32—33.

10. Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период. — Л.: Наука, 1990. — 253 с.

11. Гумилев Л. Н. Конец и вновь начало. — М., 1992. — 226 с.

12. Гумилев Л. Н. Ритмы Евразии. // Наш современник. 1992. — № 10. — С. 25-31.

13. Гумилев Л. Н. Этносфера: История людей и история природы. — М.: Экопрос, 1993. — 544 с.